

4. Жосан Г. В., Хірса І. М. Особливості підприємницької діяльності в умовах воєнного стану в Україні. Таврійський науковий вісник. Серія: економіка. Випуск 14, 2022. URL: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/304/283>
5. Офіційний веб-сайт Закарпатської обласної військової адміністрації. Керівництво області оглянуло потужності одного з релокованих підприємств в Ужгороді. URL: <https://carpathia.gov.ua/news/kerivnytstvo-oblasti-ohljanulo-potuzhnosti-odnoho-z-relokovanykh-pidpriemstv-v-uzhhorodi>
6. Advanter Group. Дослідження стану бізнесу в Україні. Грудень 2023 – січень 2024. URL: <https://drive.google.com/file/d/1qNRiYC-vY2rKVimvdmz5nemVc62mpid5/view>
7. OpenDataBot. «Дані про бізнес під час війни» / «Data on Business During the War». URL: <https://opendatabot.ua/war>

УДК: 658.15

Марія Ковальова

*к.е.н., доцент кафедри міжнародного менеджменту,
Державний торговельно-економічний університет, Україна*
m.kovalova@knute.edu.ua

Ірина Троян

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійна програма «Міжнародна економіка»
Державний торговельно-економічний університет, Україна*
i.troyan_fmtp_2_21_b_d@knute.edu.ua

МАЛИЙ І СЕРЕДНІЙ БІЗНЕС В УМОВАХ ВІЙНИ: АДАПТАЦІЯ, ВИЖИВАННЯ ТА РОЗВИТОК

SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN THE WAR: ADAPTATION, SURVIVAL AND DEVELOPMENT

Анотація. На основі проведених опитувань, досліджень та статистичних даних був проведений аналіз впливу повномасштабної війни росії проти України на мікро-, малі та середні підприємства (ММСП). Визначено проблеми, з якими стикається бізнес, його перспективи, особливу увагу приділено державній підтримці, зокрема програмам кредитування та компенсаціям для роботодавців, визначено напрями роботи уряду для подальшого відновлення ММСП.

Abstract. Based on surveys, research and statistical data, the article analyzes the impact of Russia's full-scale war against Ukraine on micro, small and medium-sized enterprises (MSMEs). The problems faced by business and its prospects are identified, special attention is paid to government support, in particular, lending programs and compensation for employers, and the directions of government work for further recovery of MSMEs are determined.

Ключові слова: бізнес, ММСП, ринок, війна, відновлення.

Keywords: business, MSMEs, market, war, recovery.

Повномасштабна війна росії проти України завдала та завдає нашій країні безліч збитків, зокрема сильного удару зазнали мікро-, малі та середні підприємства (ММСП), діяльність яких є вкрай важливою для розвитку української економіки, тому дослідження їхнього стану адаптації та перспектив розвитку є вкрай актуальним та потребує більшої уваги.

Повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році призвело до втрати ринків збуту, падіння внутрішнього попиту через значну еміграцію українців (станом на вересень 2024 року 6,7 млн українців мають тимчасовий захист за кордоном [2]) та зниження купівельної спроможності населення, що залишилося в державі, відтік фахівців, знищення ланцюгів постачання, втрату виробничих потужностей та складських приміщень. Для початку варто зрозуміти макроекономічний контекст: за даними Міністерства економіки у вересні 2024 року ВВП країни зріс на 3,8% у порівнянні із цим періодом минулого року. За 9 місяців 2024 року

зростання ВВП складає 4,5% у порівнянні з минулорічними показниками [1]. Слід зазначити, що враховуючи скорочення валового продукту на 28,8% у 2022 році, динаміка на сьогодні є позитивною.

Мікро-, малі та середні підприємства фактично є основою економіки держави: 99,98% усіх суб'єктів господарювання в Україні – це ММСП, вони забезпечують 74% усіх робочих місць і створюють 64% доданої вартості [5, с. 9]. Незважаючи на згубний вплив війни, ММСП в Україні виявилися неймовірно стійкими: з початку Великої війни 64% підприємств тимчасово призупинили або згорнули свою діяльність, проте наразі майже 91% з них відновили роботу. Це вказує на повернення до шляху зростання держави, що підтверджують також показники ВВП. У 2023 році кількість юридичних та фізичних осіб-підприємців зросла на 2% після значного зниження у 2022 році. Чисельність бізнесів зменшилася лиш у Донецькій та Луганській областях, проте причина очевидна – на їхній території йдуть активні бойові дії. Найбільше ж підприємств з'явилося у Волинській, Закарпатській, Львівській та Чернівецькій областях та у Києві. Істотно зросла чисельність фізичних осіб-підприємців: з 1,41 млн у 2022 році до 1,55 млн станом на кінець 2023 року, тобто зростання становить 10%. Таке зростання пояснюється тим, що закриття великої кількості бізнесів спричинило вимушене безробіття, що стимулювало людей до відкриття власного; також спрощеною системою оподаткування та податкових пільг, що діє під час воєнного стану. Слід зазначити, що число фізичних осіб-підприємців уже перевищило значення до 2022 року [5, с. 16-18].

За даними НБУ, бізнес мав нижчі очікування стосовно результатів своєї діяльності наприкінці 2023 року, але індекс очікувань ділової активності (ІОДА) становив 45,7, що є вищим у порівнянні із груднем 2022 року (42,1), проте нижчим за показники листопаду 2023 року (49,1). Найвищі показники індексу продемонстрували внутрішня торгівля та промисловість. Ще одним цінним показником є Ukrainian Business Index (UBI), що є зведеним індексом, який свідчить про бізнесову активність та її потенційну здатність збільшити оборот і утворити робочі місця, розраховується на основі опитувань українських підприємств. Значення показника нижче 50 свідчить про негативні настрої щодо подальшої діяльності [5; с. 4]. Наприкінці 2022 року UBI дорівнював 36,3 (зі 100 можливих), а вже наприкінці 2023 року – 37,3, тобто все ж показник зростає, хоч зростання незначне. Такі показники вказують на те, що бізнес втомився від невизначеності та ринкового застою, незважаючи на незмінну чисельність замовлень та обсягів виробництва. Проте слід зазначити, що індекс все ще знаходиться в зоні негативних очікувань ділової активності і найближчим часом навряд чи перетне позначку 50, що свідчитиме про позитивні очікування [5, с. 18-19].

Варто розглянути перешкоди, що негативно впливають на зростання бізнесу. За даними опитування Центру економічного відновлення (CER) та групи компаній ADVANTER GROUP найбільш суттєвими перешкодами для розвитку ММСП наразі є непередбачувана ситуація в країні, зокрема на внутрішньому ринку; несподівані дії державного апарату, що можуть мати негативний ефект на підприємництво; зниження споживацького попиту; брак платоспроможних клієнтів та кваліфікованих робітників; брак фінансових ресурсів. Слід зазначити, що частина бізнесів має труднощі зі збутом через недостатні експортні можливості, наразі Україна має найнижчу частку експорту ММСП у загальному експорті порівняно з країнами Центрально-Східної Європи [5, с. 19]. Варто зазначити, що про недостатню купівельну спроможність населення як перепону до розвитку бізнесу свідчить також той факт, що за умови зростання попиту, більшість компаній готові збільшити свій оборот майже на 50% [5, с. 9]. В цілому можна сказати, що чинники, що зараз стопорять розвиток українського малого та середнього бізнесу, є зовнішніми, тобто не залежать від дій самого бізнесу та такими, на які бізнес здебільшого вплинути не може.

Слід зазначити, що за даними опитування бізнес демонструє більш песимістичні настрої щодо майбутньої економічної ситуації в Україні: більше 60% респондентів не вбачають можливості зростання економіки держави у 2024 році. Проте здебільшого підприємства не планують ще більше скорочувати штат працівників, оскільки вважають кадрові ресурси вкрай важливими для відновлення економіки країни [5, с. 24-25].

Бізнес-спільнота все ж продемонструвала значну стійкість в умовах війни та адаптувалася до ситуації, забезпечивши фінансову стабільність. Задля адаптації велика частка бізнесів приймали рішення про релокацію до більш безпечних регіонів України, тобто західних та центральних. Власники та курівники підприємств все ж сподіваються на швидке повернення на деокуповані території після закінчення війни. В цьому контексті варто згадати про чималі регіональні відмінності у впливі повномасштабного вторгнення на малі та середні підприємства: ММСП у східних і південних регіонах держави зазнали збитків приблизно в 1,5 рази більше, ніж у західних, проте бізнес з усіх регіонів країни вбачає перспективи власного зростання надалі [5, с. 27-29].

Незважаючи на те, що більшість українських ММСП орієнтовані на внутрішній ринок, все ж найбільш задіяними у зовнішній торгівлі є компанії будівельної та торговельної сфер. Слід зазначити, що саме будівельні компанії зазнали найбільших збитків, найменших – сільськогосподарські, телекомунікаційні, маркетингові, консалтингові та дизайнерські. Проте майже усі ММСП вказали, що зазнали збитків до 100 тис. дол. США [5, с. 32-38].

Оскільки через російсько-українську війну, майже третина ММСП припинили або скоротили свою діяльність, то це завдало прямих збитків економіці приблизно на 87 млрд долів США. Задля відродження підприємництва урядом була впроваджена низка заходів: зміна податкової політики, спрямована на зменшення фіскального навантаження на бізнес (слід зазначити, що наразі відповідні органи певним чином видозмінюють цю політику, що може негативно вплинути на діяльність бізнесу та перенести частину підприємств «в тінь»); запровадження програм без- та низьковідсоткового кредитування для усіх сфер бізнесу. Зокрема на початку 2022 року були зняті всі обмеження для позичальників за програмою «Доступні кредити 5-7-9%», водночас максимальна сума кредиту була збільшена до 60 млн грн (1,5 млн дол. США), а процентна ставка встановлена на рівні 0% річних. У 2023 році в межах програми було профінансовано понад 130 млрд грн кредитів, а прямі бюджетні витрати перевищили 16 млрд грн. На 2024 рік заплановані витрати на програму становлять 18 млрд грн. Також державна підтримка була спрямована на стимулювання зайнятості, зокрема працевлаштування переселенців: у 2023 році за кожного працевлаштованого переселенця роботодавці отримали компенсацію витрат на оплату праці у розмірі 6700 грн. Також уряд запустив грантові програми під назвою «Робота». Цей проєкт передбачає надання українцям грантів для заснування, розвитку бізнесу та навчання, мета проєкту – активізувати підприємницьку діяльність і простимулювати створення нових робочих місць [3; 5, с. 50-51]. Також державою було запроваджено низку стимулюючих програм, зокрема грантову фінансову підтримку для модернізації виробництва, компенсації при покупці сільгосптехніки українського виробництва (у розмірі 25%), пріоритетність національних виробників у державних закупівлях механічного обладнання (>25%). Загалом державною підтримкою скористалося 13,1% підприємств, 10,1% отримали допомогу від міжнародних організацій, 5,2% – від неурядових організацій та 4,5% – від місцевої влади [5, с. 52-53].

Останнім етапом дослідження є визначення подальшої роботи, яку необхідно провести для відновлення ММСП. Самі підприємства зазначили, що від держорганів вони потребують боротьби із корупцією, покращення доступу до кредитів, проведення судової та податкової реформи, вдосконалення нормативно-правової бази, а також розширення доступу до фінансів і ринків. Також варто додати, що важливими практичними заходами, що необхідні бізнесу для розвитку, є зменшення невизначеності, надання гарантій державою про незміну певних нормативних актів щодо підприємницької діяльності, усунення прогалин у законодавстві, що дозволяє користуватися пільгами ММСП для великих компаній, покращення доступу до фінансування та кредитування ММСП, стимулювання споживчого попиту на українські товари (слід зазначити, що задля цього уряд запровадив програму «Національний кешбек», у межах якої громадяни можуть повернути 10% від вартості придбаних вітчизняних товарів, завдяки чому попит на внутрішнього виробника має зрости) [4; 5, с. 54-55].

Отже, попри труднощі, спричинені повномасштабною війною росії проти України, бізнес продемонстрував стійкість: більшість підприємств відновили свою діяльність, а

кількість фізичних осіб-підприємців зросла. Державна підтримка, зокрема програми кредитування та зайнятості, відіграла важливу роль у цьому процесі, проте для подальшого відновлення потрібні реформи у судовій та податковій системах, зменшення корупції, покращення доступу до фінансів. Незважаючи на виклики, український бізнес продовжує шукати шляхи до розвитку, зосереджуючи увагу на внутрішньому ринку, а також на перспективі повернення до деокупованих територій. Підтримка з боку держави, міжнародних організацій та донорів залишається критично важливою для успішної адаптації підприємств в умовах війни та після її завершення.

Література:

1. ВВП зріс на 4,5% за дев'ять місяців 2024 року: економічне зростання підтримують аграрний сектор, транспорт та будівництво. 2024. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=ff644139-9cb2-4c97-a9c4-396c76255d4a&title=VvpZrisNa4-5-ZaDev-iatMisiatsiv2024-Roku-EkonomichneZrostanniaPidtrimuiutAgrarniiSektor-TransportTaBudivnitstvo> (дата звернення: 18.10.2024).
2. Втеча від війни чи свідомий виїзд. Як змінилася міграція з України і якими будуть її наслідки. *BBC News Україна*. 2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c93px84133jo> (дата звернення: 18.10.2024).
3. «Робота. Дія». URL: <https://diia.gov.ua/services/categories/biznesu/yerobota> (дата звернення: 19.10.2024). 4
4. Зроблено в Україні. *Зроблено в Україні*. URL: <https://madeinukraine.gov.ua> (дата звернення: 19.10.2024).
5. Оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Київ, 2024. 59 с. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf> (дата звернення: 18.10.2024).

УДК: 339:004.738-5

Людмила Дибчук

*к.і.н., доцент, професор кафедри менеджменту,
маркетингу та підприємництва,*

Вінницький кооперативний інститут, Україна

important@email.ua

Вікторія Гордійчук

магістрантка

Вінницький кооперативний інститут, Україна

СУЧАСНИЙ БІЗНЕС У СВІТІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ГОЛОВНІ ТРЕНДИ

MODERN BUSINESS IN THE WORLD OF DIGITAL TECHNOLOGIES: KEY TRENDS

Анотація. Досліджено вплив цифрових технологій на сучасний бізнес і основні тренди діджиталізації, такі як автоматизація, штучний інтелект, хмарні технології, електронна комерція, IoT, кібербезпека та цифрові платежі. Розглядаються також переваги віддаленої роботи та VR/AR-технологій. Описано, як ці інновації допомагають компаніям адаптуватися до змін і зберігати конкурентні переваги в цифрову епоху.

Abstract. The impact of digital technologies on modern business and key digitalization trends such as automation, artificial intelligence, cloud technologies, e-commerce, IoT, cybersecurity, and digital payments are explored. The advantages of remote work and VR/AR technologies are also considered. The article describes how these innovations help companies adapt to change and maintain competitive advantages in the digital era.

Ключові слова: діджиталізація, цифрові технології, штучний інтелект (ШІ), автоматизація, хмарні технології, Інтернет речей (IoT).

Key words: digitalization, digital technologies, artificial intelligence (AI), automation, cloud technologies, Internet of Things (IoT).

В сучасному світі цифрові технології стали невід'ємною частиною бізнесу, впливаючи на всі сфери його діяльності – від управління внутрішніми процесами до взаємодії з клієнтами. Діджиталізація вже давно перестала бути лише трендом, перетворившись на необхідність для